

„РЕВОЛВИРАЩА“ СОБСТВЕНОСТ: ПРИТЕЖАНИЕТО МЕЖДУ ЯН И ИН СОБСТВЕНОСТТА

Проф. д.н. Стоян Ставру
Българска академия на науките

Резюме. Статията разглежда т.нар. „револвираща собственост“ като метамодел на притежание, чиято структура позволява смяна (завъртане) на включените в нея разнородни компоненти, всеки от които може да постига различни цели по различни начини. Посочено е, че метамоделът на револвиращата собственост може да бъде използван при създаването и структурирането на модели на притежание върху определени вещи, които изискват отчитането на специфични социални и екологически съображения. В този контекст е направено и разграничението между ян собствеността („класическата“ частна собственост, използвана като инструмент за растеж чрез извличане и натрупване, аналог на т.нар. „екстрактивна“ собственост) и ин- собствеността (ангажирано притежание, в чието съдържание се включва здравословен баланс между права и задължения, т.е. гъвкаво разпределение на различни компоненти, насочени към постигане на устойчиво равновесие, аналог на т.нар. „генеративна“ собственост). Представена е тезата, че колкото по-бързо бъде преодолян „свещеният“ характер на ян собствеността и той отстъпи от доминацията си чрез интегрирането на балансиращи ин компоненти, толкова по-лесно и по-ефективно юристите ще могат да предложат нови разнообразни модели на собственост. Откриването и признаването на комплексността на природата предполага и по-голяма сложност на съвременното вещно право. Време е вещното право да преосмисли своите непоклатими аксиоми и да потърси адекватно решение на съществуващите днес предизвикателства пред човечеството.

Ключови думи: собственост; растеж; притежание; екология; етика

Розов растеж

Все по-често като алтернатива на „класическия“ растеж се посочва понятието за неорастеж: „нов вид растеж, който се основава на възобновяеми източници, не злоупотребява с природните ресурси и поддържа биоразнообразието“ (Heinonen 2022, с. 148). Но дори и „зеленият растеж“, т.е. растежът, който е екологически отговорен, си остава растеж, нарастване, разширяване,

увеличаване и експанзия. Нещо повече, той дори е по-радикална форма на идеята за растеж, която обаче е профилирана в нови, обществено приемливи геометрични вариации на икономиката: пирамиди, кръгове, спирали и пр. Той е опит „линейната икономика“ да бъде превърната в изкупителна жертва в името на един нов растеж, запазващ фантазма за безграничния прогрес.¹ Някои автори виждат в този ход опит за ребрандиране на икономиката чрез набиращата обществена популярност екология и позициониране на растежа в позитивни наративи за притежание.

Този вярващ в бъдещето растеж може да бъде наречен „розов растеж“, защото той не предлага нищо друго освен: „Растежът е мъртъв, да живее растежът!“. Именно такъв „розов“ растеж е, в крайна сметка, и „зеленият растеж“. Идеята за съществуването му може да се сравни с желанието на човека да стане безсмъртен, въпреки неизбежния провал на всеки един от нас в това си желание. В този смисъл, растежът е част от опита да се заличат смъртта, разрухата, ентропията. Поддържането на растежа като форма на икономика без екология („розов растеж“) и превръщането на отпадъците в ресурси без остатък („кръгова икономика“) са част от фантазията за човека за неговото технологично господство над природата като реалност. Реалното на природата, което трябва да бъде артикулирано от екологията в икономиката, обаче е това, което по дефиниция „не се вписва, това, което няма място в съществуващия ред“ (Doeland 2022, с. 154). Под „съществуващия ред“ се разбира наложеният от човека икономически и политически ред. Отпадъкът, който не работи, и упадъкът, който не може да се преоблече като растеж, са истинските лица на реалността, които трябва да бъдат признати и приети от човека. Идеята за безкрайното рециклиране „лишава отпадъците от тяхното невъзможно и призрачно измерение“, от тяхната „способност да ни напомня за реалните (и катастрофални!) ефекти от нашите навици и желания“ (Doeland 2022, с. 154). За да се справим с предизвикателствата, които срещаме, трябва да нормализираме както видимостта на отпадъците², така и неизбежността на упадъка³. Това ще ни помогне да се мобилизираме, за да намерим подходящите инструменти, с които да интегрираме нашия свят в света на природата.

Най-успешният феномен, който се е изправил срещу ентропията като водещ закон на Вселената, е животът, но и животът, в своята еволюция, е избрал да се съюзи със смъртта. Този избор не е бил демонстрация на сила и контрол, а решение за постигане на устойчив баланс (системност) и динамична гъвкавост (неопределеност). Остаряването и смъртта на всеки отделен организъм са в основата на ефективността на живота. Растежът е индивидуален или в най-добрия случай видов феномен. В най-добрия случай той е продължителен, но винаги временен – като тук не става въпрос за политическо, а за геологическо време, и отговаря на определена динамика

в цялото. Животът обаче оцелява и продължава отвъд индивида и вида чрез различни форми на цъфтеж. Цъфтежът, за разлика от растежа, може да си позволи живот без желание за повече. Той вписва съюза между живота и смъртта в един оптимален баланс с оглед на средата (мястото). Еволюцията може да се разглежда именно като такъв процес на вписване на живота и смъртта в различни хабитати, във всеки един от които виждаме разнообразни и променящи се отговори на адаптация. Глобализирането на човешкия вид и превръщането му в доминираща монокултурна форма на живот, който търси технологически и икономически решения как да се еманципира от смъртта и от упадъка, е довело до промяна на цялата система. Растежът прекъсва цъфтежа и това днес води до безпрецедентно изчезване на биологични видове. Биоразнообразието, което съдържа всички намерени от живота отговори на предизвикателствата на ентропията, е и ключът към стабилността на климата на планетата Земя. Климатът е онова сцепление между живото и неживото, което осигурява динамиката на цялото.

Намаляването на биоразнообразието води до нарастване на неопределеността. За промяната в причинността предупреждават и авторите на доклада на Римския клуб за затрудненията на човечеството, публикуван през 1972 г.: „Настоящото състояние на знанията за причинно-следствените връзки в света варира от пълно невежество до изключителна точност“ (Meadows, Meadows, Randers, and Behrens III 2020, p. 97). Част от причината за невежеството е свързана с характерното за всяка сложна система забавяне на част от обратните връзки, които предизвиква определено поведение. Макар и всяко отделно индивидуално поведение да не предизвиква съответните последици, то става част от една акумулираща се причина и води до настъпването на напълно непредвидим, включително вредоносен резултат: „Всеки път, когато има голямо забавяне от момента на отделяне на замърсител до момента на появата му във вредна форма, знаем, че ще има също толкова дълго забавяне от момента на контрол на този замърсител до момента, когато неговият вреден ефект окончателно намалява“ (Meadows, Meadows, Randers, and Behrens III, 2020, p. 74). Това отлагане на следствията изисква „настоящите действия да се основават на резултати, очаквани далеч в бъдещето“ (Meadows, Meadows, Randers, and Behrens III 2020, p. 74). Именно закъсненията: екосистемни и социални, водят до изчерпване на определени ресурси, които са ключови за устойчивото съществуване на икономиката и на живота: „В Условието на бърз растеж ... системата е принудена да предприема нова политики и действия много преди резултатите от старите политики и действия да могат да бъдат правилно оценени. ... По този начин населението и капиталът, движени от експоненциален растеж, не само достигат до своите граници, но временно се изстрелват отвъд тях, преди останалата част от системата, с присъщите ѝ закъснения, да реагира, за да спре растежа“

(Meadows, Meadows, Randers, and Behrens III 2020, pp. 133 – 134). От друга страна, „закъсненията във времето, които се дължат на бавната промяна в запасите, могат ... да бъдат източник на стабилност“, като по този начин „дават място за маневриране, за експериментиране и за преразглеждане на политики, които не работят“ (Meadows 2015, pp. 33 – 34). Променяйки баланса на природата, човечеството стартира процеси, които са в състояние да променят разбиранията му за причинност. В условия на непредвидим климат и зачестяващи бедствия следствията стават фантомни⁴, т.е. непроследими до причина, свързана с конкретно индивидуално действие.

За разлика от останалите живи и неживи същества, които съществуват, сякаш водени от системните процеси в природата, водещи до замяната на едни с други доминиращи видове, геологични ери и форми на живот, човекът е единственият фактор, който осъзнава своето място в системата. Развитие на индивидуализма и икономиката е позволило на човека да идентифицира въздействието, което действията му имат върху природните процеси. Продължилото вече няколко века опиянение от прогреса обаче трябва да бъде темперирано от осъзнаване и на останалите системни фактори, които правят възможен нашия свят. Климатът е един от сигналите, чието правилно разчитане е част от процеса по разбиране на природата от страна на човека. Да разберем природата, означава да разберем нашето променящо се място в нея. Ако държим това място да бъде запазено и то да бъде оборудвано завинаги с регалиите на човешката власт и атрибутите на нарастващия комфорт, рискуваме да се сблъскаме със същите онези сили, които заличават неефективните форми на живот. Свърхеефективността в икономиката би могла да бъде неефективен начин на живот. Икономиката може да бъде рационализирана до степен, която я освобождава от всички екологически ограничения на „живия“ живот, но това прилича повече на план за заличаване на човечеството. Брутният вътрешен продукт може да сочи непрекъснат растеж и при поредица от все по-безутешни бедствия, заличаващи стотици хиляди живи същества. Икономиката може да обещае, че всеки колапс ще бъде съпроводен до последно с устойчив растеж. Но този растеж се „храни“ от упадък, който е предизвикал. Влагането на все повече разходи в управлението на кризи от всякакъв характер не води до решаването на тези кризи, а напротив – причинява тяхното управлявано задълбочаване, което в един момент се оказва продуктивно за подобряването на водещите икономически показатели.

За да се излезе от порочния кръг на кръговата икономика, е необходимо да потърсим по-голям мащаб на света: не само в пространството, но и във времето. Как може да се впише притежанието в една такава рамка, е въпрос, на който отчасти отговор дава т.нар. „генеративна собственост“.

Ян и ин собственост

Различните модели (патерни) на собственост, като „дълбоки структури, лежащи под повърхността на нещата“⁵, се признават за такива от особено значение за решаване на съвременните екологични и климатични проблеми. Според Марджори Кели моделът на собствеността може да бъде изграден върху два основни архетипа или дизайна: този на екстрактивната собственост (extractive ownership): извличаща собственост, насочена към добив/печалба, и този на генеративната собственост (generative ownership): създаваща собственост, насочена към запазване/поддържане на живота⁶. Те имат различна структура, основават се на различни ценности и преследват постигането на различни цели. В нито едно от тези свои различия обаче те не са несъвместими. Индустриалната ера е доминирана от две форми на извличане: извличане на фосилни горива от земята и извличане на финансова богатство от икономиката. Екстрактивната собственост е модел на собственост, чийто фокус е именно организирането и осъществяването на физическо и финансово извличане. Това извличане е в основата на идеята за непрекъснат физически и финансов растеж, при който капиталът е господар, а създаваните търговски мрежи са концентрирани върху цените и печалбата. Екстрактивната собственост е ориентирана към максимизиране на приходите в краткосрочен план. Генеративната собственост е „иновация“, но не във физическите технологии, а в „социалната архитектура“ (Kelly 2012, p. 15), която предлага алтернатива. Тя „пренася грижите, полагани от човешките и екологическите общности за живота, в света на вещните права и икономическата мощ“ (Kelly 2012, p. 11). Както посочва и нейното име, генеративната собственост е проектирана с цел създаването на условия животът да процъфтява. Това е собственост, в която наред с икономическите измерения са интегрирани и социални и екологически компоненти, които са взаимно балансирани. Капиталът е приятел, а собствеността остава „в човешки ръце“, вместо да се опосредява от различни форми на деривативно притежание, каквото е т.нар. „задочно членство“ в корпорации, отделили се изцяло от реалността на живота (като пример се дава участието на фондовата борса⁷).

Екстрактивната (извличаща) собственост е ескалираща собственост. Тя не задоволява устойчиво определена нужда „тук и сега“ (израз на което е позицията „Имам!“), а е насочена към възможно бъдещо потребление в по-голям размер (израз на което е твърдението „Нямам!“). Екстрактивната собственост е свързана с идеята за растежа, тя е „растяща“ собственост или собственост, която се разраства. Ето как Сократ, като герой на Ксенофонт, сравнява различните видове притежание: „Моята собственост ... ми осигурява предостатъчно, докато при твоя начин на живот и славата ти, дори и да притежаваш три пъти повече от сега (Критобулос, с който разговаря Сократ, притежава сто пъти повече от Сократ – бел. СС) , пак смятам, че няма да ти

стигне“ (Xenophon 2018, p. 49). Тази разлика може да се окаже ключова и за различните видове „икономика“: „Докато съвременната икономика смята разширяването на човешките потребности за белег на благополучие, т.е. за нещо добро, античната се държи пасивно спрямо тяхното пораждане и по-скоро се стреми да ги задоволи. Затова и идеята за по-новото, за иновацията като нещо добро е почти непозната в Гърция и Рим, или по-точно е оставена настрана и гледана с упрек като израз на честолубие и суета. Добро е да имаш и утре онова, с което си разполагал и днес, а не нещо друго и в повече. Античната икономика залага в теоретичен план на самодостатъчността, а не на многообразието... Идеалът е да се реактуализира миналото, а не да се достигне до някакво по-добро бъдеще“⁸.

Регенеративната икономика или икономиката, която има за цел за поддържа устойчив цъфтеж на живота, като осигурява балансирано качество на живот при съобразяване със съществуващите физически граници, е свързана с концепцията за генеративната собственост. Независимо, а може би и точно защото все още новите начини на притежаване не са изцяло формирани, днес преживяваме „един от най-креативните периоди на икономически иновации“ (Kelly 2012, p. 11). Търсенето на различни модели на генеративна собственост в рамките на традиционното разбиране за собствеността⁹ може да бъде част от развитието на съвременното вещно право, която да подпомогне постигането на ключови екологически цели¹⁰. Вещното право трябва да спре да прехвърля отговорността за постигането на определени резултати към други правни отрасли, каквито са например облигационното и административното право, и вместо това да потърси начини за развитие на собствените си регулативни възможности. Струва ми се, че най-подходящо усилие в тази насока би била работата по създаването и усъвършенстването на един максимално гъвкав метамодел на собствеността, който да включва различни „регулиращи се“ компоненти, които могат да бъдат включвани и изключвани подобно на правомощията в класическия възглед за собствеността като „сноп от права“. Вместо успоредно съществуващи правомощия обаче този метамодел включва взаимно балансиращи се контрамерки. Наричам този метамодел „револвираща собственост“, като с цел да се акцентира върху вътрешната динамика на собствеността, използвам разделението на нейните компоненти „ян собственост“ и „ин собственост“. Макар и „ян собствеността“ да е близка до дизайна на екстрактивната собственост, а „ин собствеността“ – до дизайна на генеративната собственост, револвиращата собственост разкрива редица специфики, най-важната от които е възможността за постигане на различна степен на интегрираност на ян и ин компонентите в рамките на конкретно моделирана по структурата си единна форма на собственост. Позволете ми да представя двете части в метамодела на револвиращата собственост.

ЯН	ИН
собственост, специализирана в извличане на полезността от обектите	собственост, специализирана в поддържане устойчивостта на цялото
екстрактивна (вземаща/ескалираща) собственост	генеративна (даваща/поддържаща) собственост
притежаването е преди всичко:	
претенция [права]	отговорност [задължения]
разделение на притежанието между вещното (правомощия) и административното (задължения) право	интегриране на всички компоненти на притежанието в рамките на екологическото право
регулативен принцип:	
<i>Не вреди!</i>	<i>Създавай!</i>
ДОБИВ	ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ
чрез собствеността се извличат определени запаси и се използва тяхната полезност	чрез собствеността се участва в динамичен процес на ползване и възстановяване
растеж	цъфтеж
пространствени метафори	
поточна линия или намаляващ кръг	сложна регенеративна система
РЕВОЛВИРАЩА СОБСТВЕНОСТ	

Днес познаваме доминиращата „ян собственост“ – собственост, използва-на като инструмент за растеж чрез извличане и натрупване. Тази форма на собственост е силно свързана с идеята за завладяването и представлява опит за легитимиране на притежанието, установено чрез завладяване. Ян собстве-

ността е абсолютно притежание, което трябва да бъде удържано като „чисто“ право, т.е. като триумф на властта, чието операционно разделение в най-добрия случай може технически да бъде оформено като сноп от правомощия (трите най-важни от които са владение, ползване и разпореждане). Всички отговорности и задължения, свързани с притежанието, са „изнесени“ от съдържанието на собствеността било то като вещноправни или като административноправни ограничения на собствеността. Тези ограничения идват отвън и са организирани около различни интереси, които в някаква степен се противопоставят и конкурират с интереса, защитаван със собствеността. Поддържането на вещта, което по правило би трябвало да е в интерес на собственика, се оказва нежелано в „къщата на собствеността“ и остава без представителство в структурата от различни правомощия. Тъй като собствеността е „само“ право, определяща е волята на нейния титуляр, който може да унищожи, изхвърли или изостави вещта. Отпадъкът е продукт именно на „ЯН формата“ на собствеността.

Използването на нови модели на притежание, отразяващи концепцията за „ИН собствеността“, може да се използва за балансиране на човешката власт върху природата. Тази форма на собственост е свързана с идеята за грижата и вписването на ползата, която човек извлича в заварената от него организация на живота. ИН собствеността е ангажирано притежание, в чието съдържание се включва здравословен баланс между права и задължения, т.е. гъвкаво разпределение на различни компоненти, насочени към постигане на устойчиво равновесие. Отговорностите и задълженията, свързани с притежанието, са интегрирани в самата собственост и са проблем на вещноправното конструиране на нейния първообраз. Тези ограничения са част от самата идея на собствеността и е явяват конститутивни за нейното съществуване. Определящ е не индивидуалният интерес на собственика, а начинът, по който той се вписва в динамичната цялост на властта, което хората оказват върху природата. Поддържането на вещта е част от грижата за баланса в природата и се явява водещ компонент в самата структура на собственост. Тъй като собствеността е преди всичко ангажимент, упражняването ѝ се осъществява в рамките на комплексен механизъм от правоотношения, които съобразяват различни интереси.

Следва да се има предвид, че „ян“ и „ин“ собствеността са два крайни и в някаква степен противостоящи си подхода към притежанието. В ян собствеността може да открием прототипа на частната собственост, чиято основна цел е да защити неприкосновеността на своя титуляр, включително като се удържи върховенството на неговата воля. В ин собствеността може да открием прототипа на публичната собственост, чиято основна цел е да се защити целостта на природата, включително като се осигури фундаменталният интерес на общността. Това обаче по никакъв начин не ограничава комбинирането на ян и на ин компоненти в различни модели на частна или на публична соб-

ственост. Може да съществуват специализирани модели на частна собственост, при които притежанието е насочено към поддържането на определени характеристики на вещта, включително с оглед нейната принадлежност към определени екосистемни общности. Може да бъдат въведени и различни форми на публична собственост, които освен осигуряването на общите блага позволяват и извличането на определена „публична“ печалба.

В приложимото днес вещно право преобладава ян собствеността, чиито механизми за балансиране са изцяло външни. Различните концепции за публична собственост, включително изключителна държавна собственост, представляват модели, изразяващи концепцията на ин собствеността. Те обаче остават по-скоро чужди на вещното право и се държат в изолация, що се касае до основната теория за собствеността, която се разглежда като преди всичко частна. Това разделение между формите на частната и публичната собственост се държи непроницаемо, което не позволява тези два различни модела да обменят своите положителни характеристики. Формите на публично-частно партньорство обикновено не намират изражение в специфични форми на притежание, а юридически се обслужват от т.нар. „административни договори“, които сами по себе си са „хибрид“ между облигационното и вещното право. Както административните договори не са „чиста“ форма на свободно договаряне, така и генеративната собственост, обединяваща ян и ин компоненти, не е „чиста“ форма на абсолютна власт.

Както договора, така и собствеността, не са идеални и недосегаеми теоретични образци, чиято „чистота“ трябва да бъде запазена на всяка цена. Те са преди всичко гъвкави правни институти, чието предназначение е да изпълняват определени регулационни цели. Ако за постигането на ключови цели, свързани с опазването на околната среда и с осигуряването на благоприятни условия за живот на човечеството, е необходимо да премодулираме и дори да преизобретим структурата на договора и собствеността, то няма основателна причина да не го направим. Генеративната собственост може да прекрати модела на противопоставяне „частна – публична“ собственост и да интегрира в себе си ян и ин концепциите за притежание¹¹. Тези две концепции могат да „живеят“ в едно и също право на собственост, което е организирано по начин, който може динамично да сменя своя фокус, като в един контекст се „държи“ като типично право на частна собственост, в друг контекст е неразлично от притежанието на публична собственост, а в трети комбинира различни черти на индивидуалната воля и общия интерес. Бих нарекъл една подобна собственост *револвираща*.

Револвиращата собственост е метамодел на притежание, чиято структура позволява смяна (завъртане) на включените в нея разнородни компоненти, всеки от които може да постига различни цели по различни начини. Преди да бъде дръпнат спусъкът на притежанието, собственикът разполага с предва-

рително дефиниран модел, всеки компонент (куршум) от който е проектиран да постига различни ефекти. Един от основните принципи на вещното право, който следва да бъде преосмислен, е за т.нар. „изчерпателност на вещните права“ (*numerus clausus*). Според този принцип могат да съществуват само такива вещни права, каквито са изрично предвидени в действащото законодателство. Този принцип се прилага и по отношение на собствеността като основно и максимално пълно вещно право, но съществуващите административноправни регулации и днес променят (ограничават) съдържанието на собствеността в зависимост от режима, на който се подчинява притежаваната вещ. И днес съществуват практически различаващи се права на собственост, каквито са например собствеността върху един сандвич и собствеността върху танк. Тази разлика трябва да бъде не само официално призната от вещното право, но и да бъде използвана като основа за създаването на един метамодел, който е специфично вещноправен. Този метамодел може да бъде използван при създаването и структурирането¹² на модели на собственост върху определени вещи, които изискват отчитането на специфични социални и екологически съображения. Колкото по-бързо бъде преодолян „свещеният“ характер на ян собствеността и той отстъпи от доминацията си чрез интегрирането на балансиращи ин компоненти, толкова по-лесно и по-ефективно юристите ще могат да предложат нови разнообразни модели на собственост¹³. Действително това ще направи вещното право значително по-сложно като регулации, но може би ни трябва точно такава степен на комплексност, след като самият свят на вещите (природата, земята, животът) е значително по-сложен от това, което предлага ян собствеността (доминация, контрол, печалба). Откриването и признаването на комплексността на природата предполага и по-голяма сложност на съвременното вещно право. Време е вещното право да преосмисли своите непоклатими аксиоми и да потърси адекватно решение на съществуващите днес предизвикателства пред човечеството.

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. Doeland 2022, р. 148. Авторката изисква от екологията най-накрая „да стане реалистична и да поиска невъзможното: премахването на фантазията за отделянето на икономическия растеж от екологичното въздействие. Човекът не може да избегне „екологическата страна на нещата“, а когато се опита да ги върти в кръг, рискува да бъде преследван с още по-голяма сила от техните призраци. Така например опитите да се заличат отпадъците, водят до нарастване на проблемите с техните „призраци“: различните форми на замърсяване. Екологията е „другото на икономиката“ (р. 149) и трябва да се държи именно като такова. Точно както къщата на философията, така и къщата на икономиката е къща, преследвана от призраци, а призракът в нея е този на екологията. Вж. Marder 2018, р. 157.
2. Нещо повече: предлага се не просто да се научим да живеем с отпадъците,

- но и да ги обичаме – явление, обозначаващо с неологизма „отпадъкофилия“ (wastephilia). Вж. Doeland 2020, р. 38. Този подход се предлага като единствената работеща стратегия срещу връщащите се призрци на отпадъците.
3. Една от най-трудните задачи пред съвременната икономика и държавност е да ни научи да живеем без растеж. Вж. Raworth 2022, р. 251. Рауърт посочва, че „на нас ни е нужна икономика, която се грижи за нашия просперитет, дори самата тя да не е в растеж“ (с. 29).
 4. За фантомността на последствията от незачитането на целостта на природата вж. Latour, B. 2010, pp. 214 – 215: „Нищо не направих, а виж какво стана“.
 5. Вж. Kelly 2012, р. 6. Посочва се, че именно собствеността е „основният въпрос“ (root issues) и „революционна сила“ (revolutionary force) при изграждането на „икономиката на перманентността“ (р. 8, 12). Вж. също Raworth 2022, р. 22, където се посочва, че визията ни за икономиката трябва да еволюира. При изпълнението на тази си задача съвременните икономисти „търсят думи, които по-добре да опишат нашето място на планетата“ (с. 115). Търсенето на такива думи е предизвикателство и при разглеждането на новите модели на собственост във вещното право.
 6. Вж. Kelly 2012, pp. 1 – 18. Кели посочва, че е открила „пет основни модела, които работят заедно, за да създадат различни видове собственост: цел, членство, управление, капитал и мрежи. Те могат да се използват по начини за извличане – насочени към извличане на максимално финансово богатство в краткосрочен план. Или могат да бъдат използвани по генеративни начини – насочени към създаване на свят, в който всички живи същества могат да процъфтяват за поколения напред.“ Кели е привърженик на системното мислене и използването на „моделите, създадени от живота“ (living patterns), като образец при създаването на възможните модели на собственост.
 7. Вж. Kelly 2012, pp. 47 – 63, където се споменава за т.нар. „финансова алхимия“.
 8. Вж. Gochev 2018, р. xvi. В този смисъл се посочва, че в Древна Гърция липсва идеята за прогрес.
 9. Имам предвид собствеността върху вещи, а не собствеността върху дялове или интелектуалната собственост, които разширяват въпроса за притежанието извън пределите на вещното право. Именно дематериализирането на собствеността води до откъсването ѝ от реалността на живота и до загуба на връзката ѝ с живота.
 10. За т.нар. „проприетарна екология“ или екология, която постига целите си чрез иновации във формите на собствеността, вж. Ставру 2021.
 11. Генеративната собственост се предлага именно като форма на частна собственост, която е ангажирана с общото благо. Вж. Kelly 2012, р. 12.
 12. Именно структурирането на такива модели, а не разчитането на чудодейността на растежа сам по себе си трябва да бъде поставено и в основата на съвременната икономика. Вж. също Raworth 2022, р. 196.

13. Разбира се, собствеността е не само юридическо, но и икономическо понятие. За необходимостта от преодоляване на стереотипите, свързани с притежаването, вж. Raworth 2022, р. 156, където се предлага структурата на т.нар. „клетва на икономиста“ (чисто предназначение се сравнява с „клетвата на лекарите“). Четвъртият етичен принцип, който се включва в тази клетва, е свързан с обещанието на икономистите „да работят смирено, искрено да признават недостатъците на моделите си, да не пренебрегват алтернативните гледни точки и икономическите инструменти“. Рауърт се противопоставя на интелектуалната инерция (с. 273) и призовава студентите да внимават с идеите, които са утвърдени като статукво.

REFERENCES

- HEINONEN, S., 2022. Granitsite na rastezha popravlyat patya ot badesht shok kam izdrazhlivost na badeshteto. In: Ugo Bardi, U., C. Pereira (Eds). Granitsite i otvad tyah. 50 godini sled Granitsite na rastezha – kakvo nauchihme i kakvo sledva. Sofia: „Knizhen tigar“.
- DOELAND, L., 2022. The Circular Economy Should Finally Demand the Impossible. In: Lehmann, H., C. Hinske, V. Margerie, A. Nikolova (eds.) The Impossibilities of the Circular Economy. Separating Aspirations from Reality. London: Routledge. ISBN 9781032154435.
- DOELAND, L, 2020. Turning to the Specter of Waste – A Hauntological Approach. In: Richard, E., N. Johansson (eds.) Perspectives on Waste from the Social Science and the Humanities: Opening the Bin. Cambridge Scholars Publishing, ISBN: 1527546748.
- GOCHEV, G., 2018. Chovekat kato ikonomicheskoto sashtestvo. – In: Gochev, G. (sast. i prev.) Ikonomika: Platon, Ksenofont, Aristotel. Antichnite filosofi za doma i stopanstvoto. Sofia, Nov balgarski universitet, ISBN 9786192330064.
- KELLY, M., 2012. Owning Our Future. The Emerging Ownership Revolution. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, Inc., 2012, ISBN 1605093106.
- LATOUR, B., 2010. From Realpolitik to Dingpolitik or How to Make Things Public. Pavilion, vol. 15, Journal for Politics and Culture. Reader of Bucharest Biennale 4, ISSN 1841-7337.
- MARDER, M., 2018. Ecology as Event. In: M. Fritsch, P. Lynes, & D. Wood, Eco-Deconstruction. Derrida and Environmental Philosophy. New York: Fordham University Press, ISBN: 9780823279500.
- MEADOWS, D., 2015. Sistemnoto mislene. Vavedenie. Sofia: Knizhen tigar, ISBN 9789544290269.
- MEADOWS, D., D. MEADOWS, J. RANDERS, W. BEHRENS III, 2020. Granitsite na rastezha. Doklad na Rimskia klub za zatrudneniyata na chovechestvoto. Sofia: Knizhen tigar“, ISBN 978-954-429.

- RAWORTH, K., 2022. Ikonomika na ponichkata. Sedem nachina da mislite kato ikonomist ot XXI vek. Sofia: Kaligraf, ISBN 9786197407242.
- STAVRU, St., 2021. Moralni izmerenia na sobstvenostta v ekologicheski kontekst (Kam obosobyavaneto na edna „proprietaryna“ ekologia). Sofia: Izdatelstvo na BAN Prof. Marin Drinov“, 9786192451349.
- XENOPHON, 2018. Za dobria stopanin. In: Gochev, G. (sast. i prev.) Ikonomika: Platon, Ksenofont, Aristotel. Antichnite filosofi za doma i stopanstvoto. Sofia: Nov balgarski universitet, ISBN 9786192330064.

“REVOLVING” OWNERSHIP: THE INTERPLAY BETWEEN YANG-OWNERSHIP AND YIN-OWNERSHIP

Abstract. The article examines the concept of “revolving ownership” as a metamodel of property, whose structure allows for the interchange (rotation) of diverse components included in it, each capable of achieving different objectives through varied means. It is noted that the metamodel of revolving ownership can be utilized in the creation and structuring of property models over specific entities, necessitating consideration of specific social and environmental factors. In this context, a distinction is made between yang-ownership (“classic” private ownership used as an instrument for growth through extraction and accumulation, analogous to so-called “extractive” ownership) and yin-ownership (engaged possession involving a healthful balance between rights and obligations, i.e., flexible distribution of various components aimed at achieving sustainable equilibrium, analogous to the so-called “generative” ownership). The thesis is presented that the sooner the “proprietary” nature of yang-ownership is overcome, yielding to its dominance through the integration of balancing yin-components, the more easily and effectively legal professionals can propose novel and diverse ownership models. The recognition and acknowledgment of the complexity of nature imply greater intricacy in contemporary property law. It is time for property law to reconsider its unquestionable axioms and seek an appropriate solution to the challenges humanity faces today.

Keywords: ownership; growth; property; ecology, ethics

✉ **Prof. Stoyan Andreas Stavru, DSc.**

Institute of Philosophy and sociology
Bulgarian Academy of Sciences
Bulgaria, Sofia,
4, Serdika St.
E-mail: stoyan.stavru@gmail.com